

Aavekissojen voima

MATTI VIRTANEN

Esko Aho on taitava kirjoittaja ja taitava metaforien käyttäjä. Edellisessä kirjassaan kaksi vuotta sitten ”mustat joutsenet” ilmensivät sellaisia äkillisiä ja todellisia shokkeja, joiden ei olisi pitänyt olla mahdollisia. Tässä uudessa kirjassa ”aavekissat” ovat ilmiöitä, jotka eivät ole todellisia, mutta jotka onnistuvat muuttumaan todellisiksi.

Suomessa aavekissan prototyppi on Ahon mielestä Ruokolahden leijona, jonka kokenut eränkävijä oli kertonut havainneensa kesällä 1992, keskellä syvintä lamaa. Havainnosta syntyi valtava mediasirkus, joka puolilta tulvi havaintoja leijonista ja viranomaiset järjestivät etsintätieteen vangitsemaan leijonaa. Mitään ei myöhemmin kuitenkaan havaittu. Aavekissoiksi Esko Aho nimittää kaikkia ilmiöitä, joilla on jonkinlaista oletuspohjaa ja joista tulee massauskomuksia, mutta joille ei synny todistepohjaa, mutta jotka ruokkivat ihmisten pelkoja tai toiveita. Useimmat salaliittoteoriat ovat aavekissoja, kuten Donald Trumpin kyyninen väite vilpillisistä vaaleista. Kun häviö oli odotettavissa, Trump ryhtyi jo puoli vuotta ennen vuoden 2020 vaaleja lihottamaan aavekissaa ”ryöstetystä” tuloksesta, mihin gallupien mukaan uskoo yhä kolmannes amerikkalaisista.

Esko Aho (s. 1954) johti keskustan puheenjohtajana ”veret seisauttavaan” vaalivoittoon keväällä 1991, ja hänestä tuli pääministeri vuosiksi 1991–1995. Kesällä 1991 Suomi alkoi suis-

tua lamaan ja Ahon hallituksen täytyi tehdä pikavauhtia suuria muutoksia Suomen talouspolitiikkaan ja Suomen ulkopoliittiseen asemaan. Kuten edellisessä kirjassaan, tässäkin kiintopisteenä on vuosi 1992, jonka Aho näkee murroskohtana monessa suhteessa. Nyt näkökulma vain lavenee sekä historiaan että tulevaisuuteen päin.

Nykyhetken valossa kiinnostavinta on Ahon analyysi ulko- ja turvallisuuspolitiikkamme pitkästä linjasta ja sen käännekohdista. Toisen maailmansodan aikana Suomen kohtalo ratkaistiin Teheranissa joulukuun alussa 1943. Siellä Winston Churchill, Franklin Roosevelt ja Stalin sopivat Euroopan jaosta sodan jälkeen. Stalinin etupiiriin tulisivat kuulumaan ainakin Suomi, Baltian maat ja Puolan itäosat. Näin myös tapahtui, Suomen oli sopeuduttava Neuvostoliiton ylivaltaan, mutta samalla omia vapausasteita pyrittiin maksimoimaan YYA-sopimuksesta lähtien.

Alkuvaiheessa, mutta varsinkin myöhemmin syntyi kiivasta poliittista ristivetoa, kuinka pitkälle Neuvostoliiton tahtoa pitää ottaa huomioon: ”Ylilyöntien ja virhearvioiden lista on pitkä ja niihin voi nähdä monenlaisia syitä: pelkoa, ideologista huumaa, valtopoliittisia laskelmia tai kaupallisten etujen tavoittelua tai näiden yhdistelmiä. Kuo-hun alla kulki kuitenkin perusvirta, jossa pieni maa yritti parhaansa mukaan varjella olemassaolonsa perusasioita ja turvata liikkumatilansa.”

Esko Aho
1992
Suomen valinnat aavekissojen varjossa
Otava, 2022

Pitkin matkaa Suomi kykeni toteuttamaan askeleita läntiseen yhteisöön: jäsenyys Pohjoismaiden neuvostoon, YK:hon, Efta-ulkojäsenyys, OECD-jäsenyys, EEC-sopimus ja sitten puolueettomuus-linjan kruunu: ETYK-isännys vuonna 1975. Sitten vuonna 1989 murtui Berliinin muuri, ja syksyllä 1991 Neuvostoliitto lakkasi olemasta. Jähkailijana pidetty Mauno Koivisto toimi nopeasti: tammi-kuussa 1992 YYA-sopimus siirtyi historiaan ja pian sen jälkeen lähti hakemus EY:n jäseneksi.

Jo 1960-luvun alussa oli vakiintunut periaate, että puolustusvoimien materiaalihankinnoissa noudatetaan periaatetta puolet idästä, puolet lännestä. Kun YYA-sopimus oli poistunut, periaate jäi historiaan ja uudet hävittäjät päätettiin hankkia yhdestä maasta – ja päädyttiin Hornet-hävittäjien hankintaan USA:sta. Aho vakuuttaa kirjassaan, että päätös perustui pelkäämään ilmavoimien omaan tehokkuus- ja kustannusarviointiin, mutta myöntää, että päätös johdi sitten aika nopeaan yhteistyöhön lännen kanssa ja Nato-yhteensopivuuden rakentamiseen.

Kirjan loppuosassa, otsikoltaan ”Ikkuna joka sulkeutui”, Aho kuvaa Venäjän lähimen-

neisyyttä ja muuntumista nykyiseen tilanteeseen. Keskeisenä lähteenä Aholla on Jegor Gaidarin vuonna 2006 julkaistu kirja ”Imperiumin tuho”, jonka Aho itse kustansi suomeksi vuonna 2014, kun ei saanut ketään suomalaista kustantajaa innostumaan ajatuksesta. Ahon mukaan kirja on paitsi tähän asti paras analyysi Neuvostoliiton talousjärjestelmän romahtamisen syistä myös tarkkanäköinen ennuste Venäjän tulevasta kehityksestä.

Aho tutustui Jegor Gaidariin jo vuonna 1992. Jeltsin oli nimittänyt nuoren Gaidarin talousuudistusten pääarkkitehdiksi ja varapääministeriksi. Jeltsinin ja Gaidarin luoma uusi Venäjä synnytti täysin epärealistisia odotuksia. Vanha romahti paljon kiivaammassa tahdissa kuin uutta syntyi tilalle. Venäläisten oli mahdollon erottaa, mikä osa arjen kurjuudesta oli perintöä kommunismin konkurssista, mikä taas aiheutui uudistajien virheistä. Samaan aikaan öljyn ja kaasun hinta mateli pohjalukemissa. Venäjän kansa kurjistui nopealla tahdilla.

Halvan öljyn kausi päättyi samaan aikaan kun Putin nousi valtaan. Putinin vuonna 2000 esittämä visio lupasi korjata kurssin: luoda demokraattisen, vahvan ja vauraan Venäjän. Ja nousukautta kesti seitsemän vuotta. Silloin Putin esitti ystävällistä ja yhteistyökykyistä lännen suuntaan. Kun silloisen lain mukaan presidenttiä piti vaihtaa vuonna 2008, Aho oli kysynyt joltain Venäjän asiantuntijalta, miksi Putin halusi ”tuuraajakseen” Dmitri Medvedevin eikä silloista hallituksen vahvaa miestä Sergei Ivano-

via, vastaus tuli salamannopeasti: ”Putin halusi tilalleen pojan, ei veljeä.”

Vuoden 2009 finanssikriisi iski voimalla myös Venäjään, eikä petroloudesta enää ollut elintason nostajaksi. Haaveet nopean talouskasvun jatkumisesta hautautuivat. Vuonna 2011 kansalaisten tyytymättömyys purkautui mielenosoituksiksi, jotka pakottivat Kremlin koventamaan otteitaan ja muuttamaan strategiaansa. Kun Putin tuli uudelleen presidentiksi, vanha neuvostoaikainen aavekissa herätettiin voimalla henkiin: länsi ei olekaan yhteistyökumppani eikä vastustajakaan, vaan vihollinen, joka alituisesti pyrkii tuhoamaan Venäjän.

Tämä narratiivi, imperiumin jälkeinen nostalgia, oli kulkenut mukana koko Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen ajan, mutta 2010-luvun kriisitilanteesta siitä tuli Putinin tärkein näkemys, jolla legitimizeetti kansan silmissä piti hankkia. Sota Georgian oli ensimmäinen sovellutus, sitten Krimin helppo valtaus ja itä-Ukrainan itäisen kaistaleen miehitys. Harva uskoi, että Venäjä ryhtyisi täysimittaiseen sotaan Ukrainaa vastaan, mutta siihen Putinin nykyisen narratiivin logiikka johti, täysin harhaisten oletusten pohjalta.

Kirjansa esipuheessa Jegor Gaidar ennusti, miten siinä tulee käymään:

”Kyseessä on poliittinen ydinase. Sitä käytetään harvoin. Sen käyttäjien loppu on säännöllisesti traaginen. Sellaiset johtajat vievät maansa katastrofiin. Valitettavasti Venäjällä on viime vuosina avattu Pandoran lipas. Imperiuminjälkeiseen nostalgiaan, nationalismiin, ksen-

ofobiaan, totunnaiseen Amerikan vastaisuuteen ja jopa ei aivan totunnaiseen Euroopan vastaisuuteen kääntyminen on tullut muotiin ja on kohta tulossa normiksi. On tärkeää ymmärtää, miten vaarallista tämä on maalle ja maailmalle.”

Vuonna 2016 Ahoa pyydettiin Sperbankin hallituksen jäseneksi. Jegor Gaidarin kirjan kustantaneena Aho tiesi hyvin Venäjän tulevat uhat ja riskit. Mutta Sperbank oli yksi moderneista saarekkeista Venäjän sisällä, se ei ollut Putinin pankki, vaan sen osakkaista puolet oli länsimaista. Aho oli vakuuttunut, että oli hyvä yrittää jatkaa integraatiota, viedä Venäjän kehitystä pois päin riskivisioista, yrittää vaikuttaa niistä saarekkeista käsin, joita oli olemassa. Vasta kun järjenvastainen hyökkäys Ukrainaan alkoi, Aho katsoi tehtävän mahdottomaksi ja erosi.

Esko Aho on entinen pääministeri, keskustan puheenjohtaja vuosina 1990–2002, miltei presidentti vuodelta 2000, toiminut Sitran yliasiamiehenä, Nokian hallituksessa, luennoinut Harvardissa USA:ssa, ollut Sperbankin hallituksessa, tuntee Suomea ja maailmaa niin idän kuin lännen suunnalta – ja omaa selkeän ja rauhallisen historian tajun ja kaiken lisäksi osaa pukea analyysinsä nasevaksi ja puhuttelevaksi suomeksi.

Viime keväänä arvioin tässä lehdessä Olli Rehnin tuoreen kirjan, jossa pidin Rehniä varsin potentiaalisena seuraavaksi Suomen presidentiksi. Esko Aho ei tässä suhteessa yhtään kalpe. Keskustan sisällä saattaa vielä syntyä aito kilpailutilanne näiden kahden välille – jos Aho suostuu ehdokkaaksi.